

¹Kurek K., ^{1,2}Bury S., ³Baś G., ⁴Babiasz R., ⁵Guzik M.

Czynna ochrona węża Eskulapa w Bieszczadach Zachodnich – kontynuacja i rozszerzenie działań.

Active protection of the Aesculapian snake in Western Bieszczady -
continuation and widening activities.

^{1, 2, 3, 4} Instytut Ochrony Przyrody PAN w Krakowie

al. Mickiewicza 33, 31-120 Kraków, kkurek@iop.krakow.pl

² Uniwersytet Jagielloński, Instytut Nauk o Środowisku

ul. Gronostajowa 7, 30-387 Kraków

⁵ Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie

Zakład Zoologii Kręgowców I Biologii Człowieka, ul. Podbrzezie 3, 31-054 Kraków

Wąż Eskulapa (*Zamenis longissimus*) jest jednym z najrzadszych gatunków gadów występujących w Polsce. Z uwagi na niską liczebność i areal występowania ograniczony do południowo-wschodniej części kraju został on umieszczony w Polskiej Czerwonej Księdze Zwierząt i objęty ochroną strefową. W odpowiedzi na postępujący spadek liczebności węża Eskulapa, w 2009 r. został zrealizowany projekt czynnej ochrony oraz rozpoznania stanu populacji gatunku finansowany przez fundację EkoFundusz, NFOŚ i GW oraz nadleśnictwo Lutowiska w postaci rzeczowego wkładu własnego. Głównym założeniem projektu była poprawa warunków siedliskowych węża Eskulapa. Zostało ono zrealizowane poprzez utworzenie dogodnych miejsc do inkubacji jaj, doświetlenie stanowisk oraz rozpoznanie rozmieszczenia gatunku w pozostałej części Bieszczadów, poza rejonem występowania ostatniej stabilnej populacji (dolina Sanu w rejonie Otrytu). W rezultacie przygotowano 27 kopców rozrodczych, kilkanaście gałęziowisk oraz wykoszono i odkrzaczono łącznie około 20 ha powierzchni.

W kolejnych sezonach podjęto działania monitoringowe mające na celu określenie efektów wykonanych czynności ochronnych.

Wstępne wyniki monitoringu stanowisk węża Eskulapa oraz efektów czynnej ochrony wskazują na pozytywną reakcję populacji na przeprowadzone zabiegi. W pierwszych latach (2009, 2010) monitorowania stanowisk węża Eskulapa stwierdzano głównie osobniki dorosłe, dojrzałe płciowo. W ciągu ostatnich dwóch sezonów (2011, 2012) zanotowano wzrost zróżnicowania struktury wiekowej populacji, zarejestrowano, bowiem osobniki młode (ryc. 1) (w tym świeżo wyklute), co pozwala stwierdzić, że przynajmniej część założeń czynnej ochrony zostało spełnionych. Ponadto w bieżącym sezonie (2012) dokonano obserwacji węży Eskulapa na stanowiskach zrehabilitowanych w ramach projektu ochrony, które były uważane za wygasłe lub bliskie wygaśnięciu.

Ryc. 1 Dwuletni osobnik węża Eskulapa przed wylinką (fot. M. Guzik, sierpień 2012 r., Zatwarnica)

Jednocześnie zanotowano wyraźny spadek wydajności przygotowanych w 2009 roku kopców rozrodczych związany z szybkim rozkładem materiału użytego do budowy tych konstrukcji (trociny, siano i gałęzie) oraz intensywną sukcesją na terenie Doliny Sanu. Część kopców została zarośnięta i zacieniona, a pojedyncze zostały zniszczone przez zwierzęta, takie jak jelenie czy dziki.

Wyniki tych obserwacji były przyczynkiem do realizacji kolejnego projektu, który zakłada zwiększenie trwałości podjętych działań, zawiązanie ścisłej współpracy z Lasami Państwowymi, lepsze rozpoznanie występowania gatunku poza obszarem Otrytu i objęcie działaniami ochronnymi nowych stanowisk. Wstępne wyniki inwentaryzacji wskazują na szerszy niż dotąd przypuszczano zasięg węża Eskulapa na terenie Bieszczadów. Z przeprowadzonych obserwacji wynika, że stanowiska zlokalizowane poza Doliną Sanu pod Otrytem są nieliczne i wygasające, a część z nich prawdopodobnie jest wynikiem nielegalnego przenoszenia.

W ramach rozpoczętego w 2011 projektu „Czynnej ochrony węża Eskulapa w Bieszczadach Zachodnich” w dolinie Sanu w paśmie Otrytu odnowiono 23 kopce, do ich przebudowy uzupełnień użyto więcej materiału. Sześć z kopców zabezpieczono klatką (ryc. 2, 3) przed drapieżnikami (ptaki, średnie ssaki), niszczeniem przez duże zwierzęta, oraz wyłapywaniem przez ludzi. Ponadto zbudowano 29 gałęziowisk, 12 pniakowisk, wykoszono otoczenie kopców i odkrzaczono 1 ha powierzchni. Jednocześnie na podstawie wyników inwentaryzacji z 2011 i 2012r. planowane jest m.in. zbudowanie 20 nowych kopców, wraz z pniakowiskami i gałęziowiskami, doświetleniem ok. 20 ha powierzchni na terenie 7 nadleśnictw (Lutowiska, Stuposiany, Komańcza, Lesko, Cisna, Ustrzyki Dolne i Baligród) objętych działaniami projektu. W przestrzennym zaplanowaniu tych działań uwzględniono przełamywanie izolacji pomiędzy poszczególnymi, oddalonymi od siebie stanowiskami. W ramach działań promocyjnych uruchomiono stronę internetową (www.iop.krakow.pl/eskulap), ponadto planowane jest wykonanie i rozmieszczenie na terenie 7 nadleśnictw 15 tablic informacyjno-edukacyjnych.

Ryc. 2 Grodzony kopiec rozrodczy (fot. M. Guzik, sierpień 2012 r., Studenec)

Ryc. 3. Metalowa siatka zamykana na kłódkę chroni kopiec przed drapieżnikami i nielegalnym wyłapywaniem (fot. M. Guzik, sierpień 2012 r., rezerwat „Krywe”)

Wyraźna reakcja populacji na zabiegi ochronny czynnej potwierdza skuteczność podjętych działań. Jednak nadal wiele kwestii pozostaje nierozwiązanych jak przykładowo trwałość ochrony, nieskuteczność ochrony biernej m.in. w aspekcie synantropijności gatunku i przełamywania izolacji pomiędzy stanowiskami występowania.

Jednym z istotnych celów obecnie realizowanego projektu jest współpraca z Lasami Państwowymi. Założenie to wynikało z możliwości uzyskiwania wiarygodnych informacji o występowaniu gatunku od pracowników LP oraz występowania wielu stanowisk węża Eskulapa na obszarach administrowanych przez LP. Ponadto zgodnie z założeniami projektu zaplanowano włączanie niektórych działań związanych z utrwalaniem zabiegów ochrony czynnej węża Eskulapa do działań realizowanych przez LP. Przykładowo uzupełnianie sianem utworzonych konstrukcji z gałęzi i pni przy łąkach znajdujących się na terenie LP i koszonych z dotacji rolno środowiskowych.

W sierpniu br. na spotkaniu Komisji Założeń Planu dla Nadleśnictwa Lutowiska otworzyły się nowe możliwości trwalszego zabezpieczenia siedlisk węża Eskulapa. Wstępnie ustalono, że działania takie jak utrzymanie powierzchni niezalesionych, pozostawianie stert gałęzi, utrzymanie polan, drewnianych budynków, w miejscach wytypowanych na podstawie aktualnie prowadzonych działań, można włączać do planów urządzania lasu. Wykorzystanie takiej możliwości stało się obecnie jednym z ważniejszych aspektów trwalszej ochrony gatunku. Pozwoli to na wieloletnie, czynne wsparcie populacji tego nielicznego gatunku węża.

Kolejnym koniecznym krokiem związanym z zarządzaniem zagrożoną populacją wydaje się być zaktualizowanie, uregulowanie prawne form ochrony tego gatunku. Wąż Eskulapa wymaga ochrony czynnej, działań polegających, jak już wspomniano, na utrzymaniu otwartych powierzchni i miejsc rozrodu. Ochrona bierna nie spełnia w tym przypadku swojej roli. Zaprzestanie działalności człowieka powoduje zarastanie polan i ich zacienienie i co za tym idzie wycofywanie się gatunku w rejony osad ludzkich, gdzie znajduje otwarte przestrzenie i wykorzystuje struktury pochodzenia antropogenicznego. Ochrona strefowa wymaga wytypowania najważniejszych stanowisk występowania gatunku i opracowania wytycznych do ich utrzymania w oparciu o wyniki najnowszych badań dot. występowania i wymagań siedliskowych węża Eskulapa.

Podsumowując skuteczna ochrona gatunku wymaga współdziałania wielu instytucji, przede wszystkim: jednostek naukowych, Lasów Państwowych, RDOŚ, GDOŚ oraz instytucji zapewniających finansowanie czynnej ochrony.

Rekomendacje ochronne dla węża Eskulapa (ich stworzenie zaplanowane jest pod koniec realizacji projektu tj. na początku 2014 r.) powinny uwzględniać wytyczne dla LP w tworzeniu planów urządzania lasu. Konieczna jest aktualizacja i weryfikacja aktualnych stref ochronnych. Ponadto zabezpieczenie migracji gatunku, w okresie jego największej aktywności (maj, czerwiec i przełom sierpnia i września) na drogach leśnych wokół rezerwatu „Krywe”. Niezbędna jest dalsza kontynuacja ochrony czynnej tego gatunku i monitorowanie jej wyników. Działania te powinny być konsultowane oraz nadzorowane przez specjalistów.

Na zakończenie warto wspomnieć o jeszcze jednym ważnym aspekcie działań. Otóż stwierdziliśmy, że kopce służące wężowi Eskulapa są z powodzeniem wykorzystywane przez inne gatunki gadów jako miejsca schronienia i rozrodu. W wielu kopcach corocznie obserwowano świeżo wyklute osobniki zaskrońca zwyczajnego *Natrix natrix*, jaszczurki zwinki *Lacerta agilis* oraz pozostałe gatunki bieszczadzkich gadów (ryc. 4, 5).

Ryc. 4. Skorupki jaj zaskrońca zwyczajnego po wykluciu się młodych w kopcu rozrodczym (fot. M. Guzik, sierpień 2012 r., rezerwat „Krywe”)

Ryc. 5 Jaszczurka zwinka na kopcu (fot. M. Guzik, sierpień 2012 r., rezerwat „Krywe”)

Podziękowania

Pragniemy podziękować wszystkim osobom, jednostkom Lasów Państwowych oraz wykonawcom zaangażowanym w realizację projektu.

Literatura

1. Głowaciński Z. 2001. Polska Czerwona Księga Zwierząt. Kręgowce. PWRiL. Warszawa. 281-283.
2. Głowaciński Z. 1996. Fauna rezerwatu „Krywe” i zasady jej ochrony. W: Głowaciński Z., Michalik S., Ryka W., Szary A., Naukowa część planu ochrony rezerwatu „Krywe”. Urząd Wojewódzki Krosno. Mat. niepubl.
3. Kurek. K, Bury S., Baś G. 2009. Strategia ochrony węża Eskulapa *Zamenis longissimus* (Laurenti, 1768) w Bieszczadach Zachodnich. IOP PAN. Kraków. Mat. niepubl.
4. Kurek. K., Najbar B., Bury S., Baś G. 2011. Uwagi do czynnej ochrony w latach 2009-2010 węża Eskulapa *Zamenis longissimus* (Laurenti 1768) w Bieszczadach Zachodnich. Red. W. Zamachowski. Biologia płazów i gadów, ochrona herpetofauny. Monografia UP. Kraków.
5. Najbar B. 2004. Wąż Eskulapa *Elaphe (Zamenis) longissima* (Laurenti, 1768) w Bieszczadach Zachodnich. Oficyna Wydawnicza Uniwersytetu Zielonogórskiego. 140 s.

**INFRASTRUKTURA
I ŚRODOWISKO**
NARODOWA STRATEGIA SPÓJNOŚCI

UNIA EUROPEJSKA
EUROPEJSKI FUNDUSZ
ROZWOJU REGIONALNEGO

Projekt współfinansowany przez Unię Europejską ze środków Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego w ramach Programu Infrastruktura i Środowisko

Dofinansowany ze środków Narodowego Funduszu
Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej